

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
TÜRK HALK MÜZİĞİ 1
FİNAL DERS NOTU

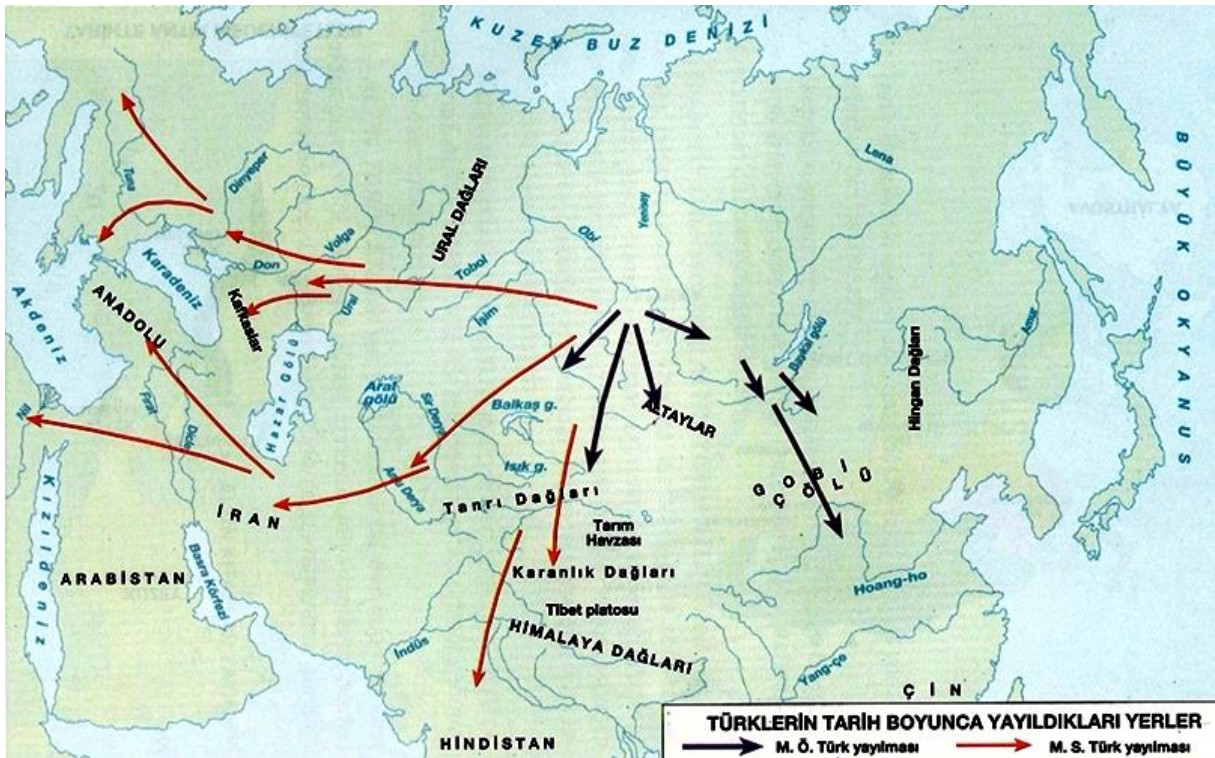

Yrd. Doç. Dr. Ömer Can SATIR

Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi
Müzik Bölümü Öğretim Üyesi

Bir Sentez Olarak Türk Halk Müziği

Günümüzdeki Türk halk müziği, temelde Orta Asya kültürü olmak üzere, Hitit, Frig, Helen, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı kültürlerinden izler taşır. Bu yönüyle geniş bir sahada yaygınlık gösterir. Buna göre; Batıda Adriyatik kıyılarından başlayarak bütün Balkanlarda, Anadolu'da, Doğu Sibirya'dan Lena Irmağına; Çin Seddi'ne kadar uzanan topraklarda, Kırım'da Urallarda, tüm Orta Asya'da, Mezopotamya'da, özetle Türkçe'nin konuşulduğu her yerde Türk Halk Müziği'ni işitmek mümkündür.

Türk Halk Müziğinin Tarihsel Serüveni

Türk halk müziğinin ilk şeklini, Yakutların Bahşı ya da Baksı; Altay Türklerinin Kam; Tonguzların Şaman; Oğuzların Ozan adını verdikleri (bugün Âşık denilen) büyücü şairler oluşturmaktadır. En önemli özellikleri kopuz eşliğinde şiirler seslendirmeleridir.

Bu kişilerin toplum içinde sihirbazlık, rakkaslık, büyücülük, şairlik, musikişinaslık, hekimlik ve kadılık gibi konumları vardır.

Görevleri arasında semadaki mabutlara kurban sunmak; ölülerin ruhlarını semaya veya yerin dibine yollamak; hastalıkları tedavi etmek gibi durumlar söz konusudur. Söz konusu bu ayin veya pratiklerde ozanlar çalgılarıyla şiirler icra ederler.

İslamiyet'ten önceki Türklerde dini esaslı üç büyük ayinde yine Türk halk müziğinin ilk sözlü eserlerini görmek mümkündür:

1. Sığır" denilen büyük sürgün avları;
2. Şıla, Şölen, Çeşn, Toy denilen büyük kurban ziyafetleri ;
3. Yuğ denilen matem törenleri.

Türk halk Müziğine Ait İlk Sözlü Eserler

- Hükümdarların hayatı ile oluşmuş menkıbeler
- Tanrının varlığını ve yüceliğini belirterek şükürler sunan şiirler
- Eski mitolojik kahramanların hikâyeleri
- Oğuz Kağan ve Karahan menkıbelerinin söylendiği ezgiler.

TÜRK HALK MÜZİĞİNİ OLUŞTURAN ÇALGISAL ÖGELER

Çalgısal öğelerin başında hiç kuşkusuz bağlama ailesi gelmektedir.

Bağlama ailesi; cura, tanbura, çöğür/abdal sazı ve divan sazından oluşmaktadır. Tarihsel süreçte bu ailenin muhtelif isimleri şöyledir:

Bağlama, saz, divan sazı, meydan sazı, tanbura, cura, çöğür, oniki telli, üçtelli, bozuk, bulgarı, ırızva, kopuz vb.

Cura

Ortalama tekne boyu 22-24 cm arasındadır.

Tanbura

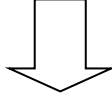
Ortalama tekne boyu 38-40 cm'dir.

Çögür/Abdal Sazı

Ortalama tekne boyu 44-47 cm arasındadır.

Divan Sazı

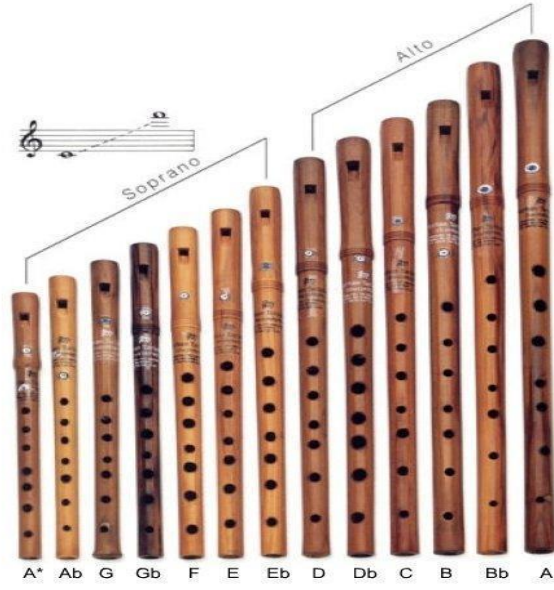
Ortalama tekne boyu 50 cm'dir.

Türk Halk Müziğinde Kullanılan Nefesli Çalgılar

THM’de yaygın olarak kullanılan nefesli çalgıların başında kaval, mey, zurna ve tulum gelir. Ancak bu çalgıların birçok türevini Anadolu toprakları üzerinde görmek mümkündür.

Kaval Ailesi

Kavallar dilli ve dilsiz olmak üzere ikiye ayrılır. Erik, meşe, gürgen gibi sert ağaçlardan yapılır. Çeşitli yörelerde “Guval”, “Gavval” gibi söylenişleri bulunur. Çalgının “Çoban Kavalı”, “Horlatmalı Kaval”, “Kırma Kaval” gibi yakıştırma adları vardır.

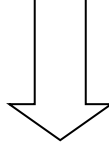
Dilli Kaval Örneği (diğer bir adı “Düdük”tür.)

Dilli kavalın ucunda ses üretimini sağlayan bir düdük bulunur.

Dilsiz kaval ise içi boş bir boru olup çalan kişi nefes teknikleriyle istenen sesi çıkarır.

Dilsiz Kaval rneęi

Mey ve Zurna Ailesi

THM'nin önemli sazlarından mey, Erzurum, Kars, Bayburt, Gümüşhane ve Erzincan yörelerinde yaygın olarak kullanılan bir nefesli çalgıdır. Üç parçadan oluşur: Gövde, Kamış ve kamışın üzerine takılan Kısa. Bu algının Azerbaycan bölgesindeki bir benzeri Balaban (duduk)'dır.

medarmonisanat.com

Mey rneęi

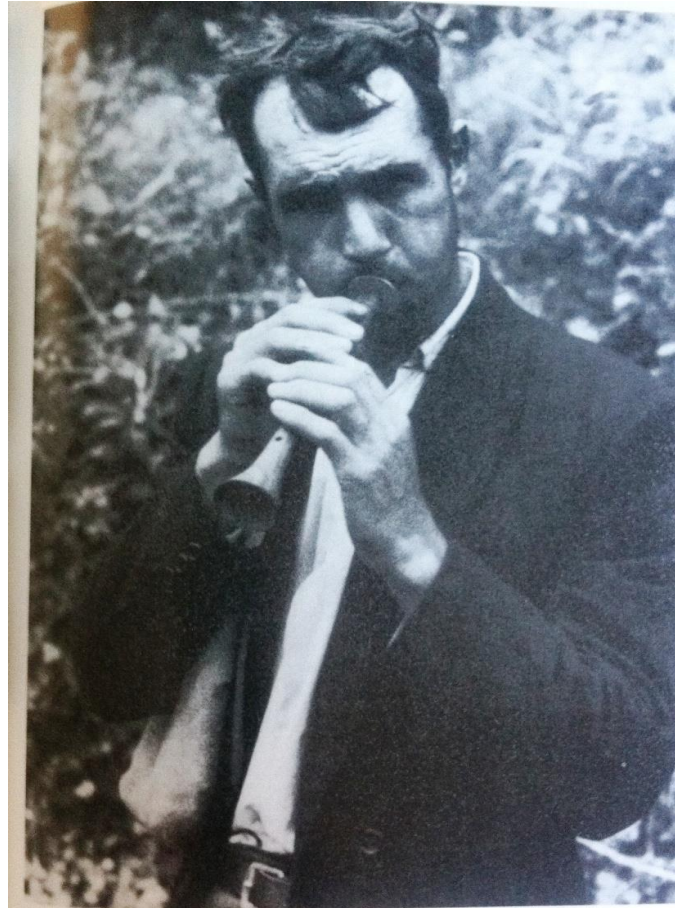
Zurna ise, Türkiye'nin birçok yerinde kullanılan, tahta, metal ve kamış kullanarak yapılan, yüksek sesli, bu yüzden büyük davul ile birlikte çalınan, yine bu yüzden açık havada kullanıma uygun, nefesli saz çeşididir. Farsça "Surnay" kelimesinin Türkçeye Zurna olarak geçtiği iddia edilir. Anadolu ve Trakya'da düğünlerde, askere uğurlama törenlerinde, halk oyunlarında, seyirlik köy oyunlarında davulla birlikte kullanılmaktadır. Anadolu'da şimşir, dişbudak, ıhlamur, kızılıçık, ceviz ve ardıç ağacından imal edilen zurna büyüklük ve ses rengine göre kaba zurna, orta kaba zurna ve cura zurna (Zil Zurna) olmak üzere üç çeşittir. "Mil" denilen bir kamış sayesinde ses vermektedir.

Orta Zurna

Kaba Zurna

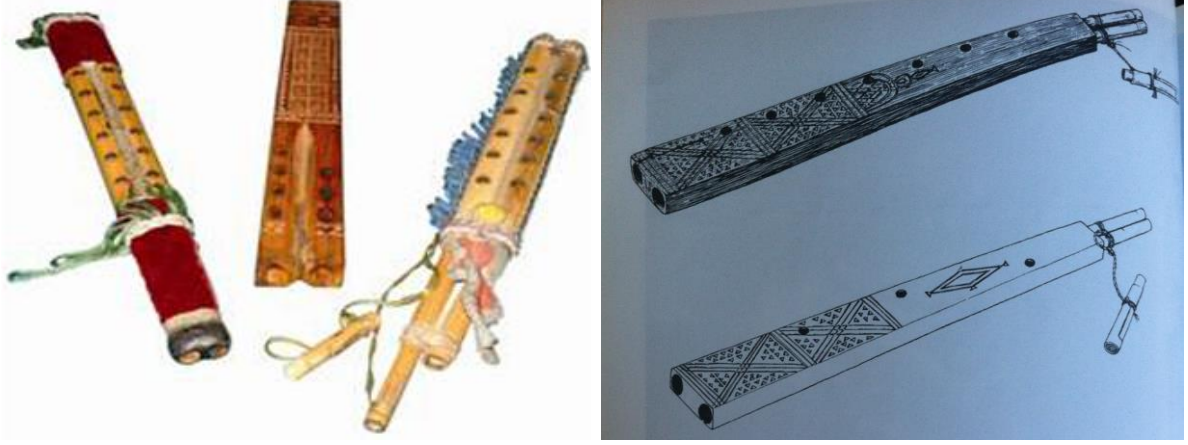

Fotoğraf 3: Doğu Karadeniz kıyılarında, Trabzon'nun güneyinde, Maçka'da bir zurnacı (cura zurna).

Cura-zil Zurna

Çifte

Kartalın kanat kemiğinden veya sipsi gibi su kamışından iki borunun birbirine bağlanması ve ağız kısmına bir "cuk cuk"un takılmasıyla oluşan bir çalgıdır.

Sipsi

Ege ve Güneybatı Anadolu'nun yaygın bir halk çalgısıdır. 17-18 cm. boyunda kesilmiş bir su kamışı ile ağızına takılan bir "cuk cuk"tan ibaretir.

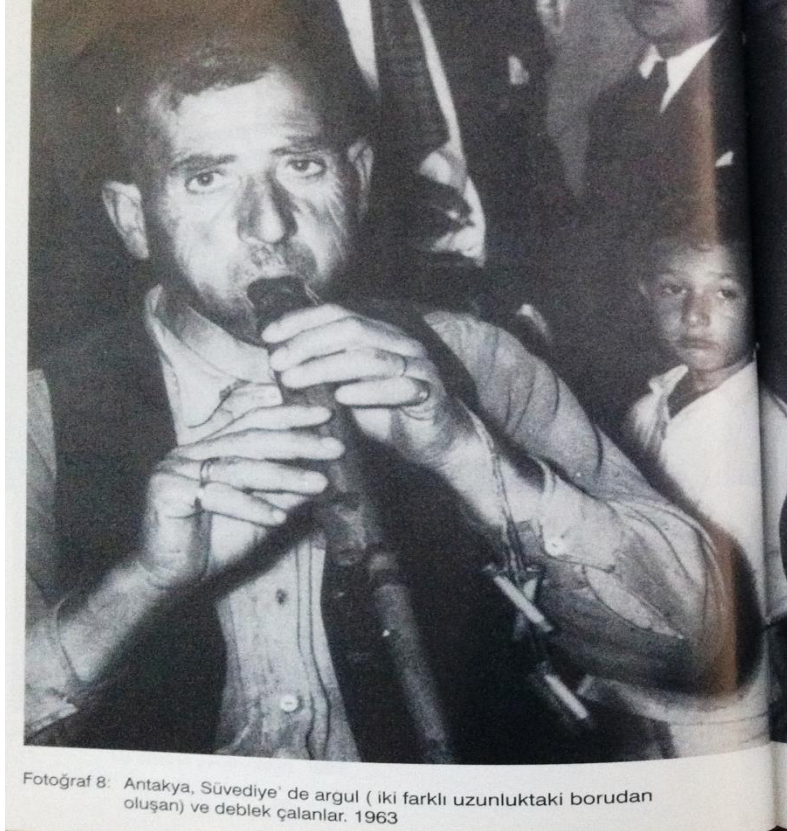
Çığırta ve Çırtma

Kartalın kanat kemiğinden yapılan 25-26 cm'lik bir nefesli çalgıdır.

Argun veya Zambır

Zambır, birbirine yan yana eklenmiş veya yapıştırılmış iki adet sipsiden ibarettir. Hatay ve Gaziantep bölgesinde yaygın bir nefesli çalgıdır.

Fotoğraf 8: Antakya, Süvediy'e de argul (iki farklı uzunluktaki borudan oluşan) ve deblek çalanlar, 1963

Tulum

Tulum Anadolu'nun kuzeydoğusunda Rize, Artvin, Gümüşhane, Ardahan, Erzurum illerinde ve çok yakın zamana kadar Sivas'ın Karadeniz bölgesindeki Suşehri ovasındaki ilçelerinde ve aynı bölgede yer alan, aynı kültüre sahip Şebinkarahisar da kullanılan nefesli bir halk çalgısının adıdır. Trakya bölgesi, Balkan yarımadası ve İskoçya'da kullanılan gaydadan en önemli farklı pes sesleri kontrol edebilen boruya sahip olmamasıdır. İskoç gaydasının atası olan gaydatulum benzeri nefesli sazların Romalılar tarafından Anadolu veya Trakya üzerinden kıta Avrupasına taşındığı teorisi genelde kabul görmektedir. 17. yüzyılda bölgeye gelen Evliya Çelebi seyahatnamesinde "dankiyo tulum sazı" ve "Sazende-i dankiyo düdüğü" olarak tanımladığı enstrümanı Trabzon yakınlarında yaşayan halkın icat ettiğini bildirmiştir. Tüyleri temizlenmiş çebiç adı verilen oğlak derisinden delik yerleri bağlanıp, gövde bölümü elde edilir. Ön ayaklardan birine lülük, birine de nav takılarak yapılmaktadır.

Fotoğraf 6: Türkiye'nin doğusunda, Van ile Doğubayazıt arasında bir otlakta tulum çalan. 1983

Türk Halk Müziğinde Kullanılan Yaylı Çalgılar

THM'de kullanılan başlıca yaylı çalgılar; Kemane, Kemeçe ve Kemandır. Ancak bu çalgıların kökeni (kemanı kısmen hariç tutabiliriz zira mevcut biçimi Batı kaynaklıdır) Orta Asya'da kullanılan ve yine bu yola Anadolu'da nadir de olsa görebildiğimiz İkliğ'a dayanmaktadır.

İkliğ

İkliğ, yaylı sazlarımızın en eskisidir. Yarım hindistan cevizi veya su kabağının kesik yüzüne geçirilen bir deriden, üst tarafına takılmış bir kol ile alt tarafına takılmış bir deriden ibarettir.

Kabak Kemane

Tekne kısmı genellikle su kabağından yapılmaktadır. Ayrıca ağaçtan yapılanı da yaygındır. Sap kısmı sert ağaçlardan yapılmaktadır. Tekne kısmının altında ağaçtan ya da metalden yapılmış mil vardır. Bu mil diz üzerine konarak çalgının sağa sola hareketi sağlanır. Yay ise bir çubuğun bir ucundan öteki ucuna at kuyruğunun kıllarının bağlanması ile yapılmaktadır. Kabak kemaneye önceleri bağırıktan yapılan Kiriş adı verilen teller takılırken günümüzde madeni teller kullanılmaktadır. Ege ve Akdeniz bölgesindeki Yörükler arasında yaygın bir çalgıdır.

Kemençe

Kemençe, biri Osmanlı Müziğinde, öteki Karadeniz yöresi Halk Müziğinde kullanılan iki ayrı yaylı çalgının ortak adıdır. Bunlardan ilki için 20. y.y'ın ortalarına kadar kullanılan "armudi kemençe" , "fasıl kemençesi" gibi adlar artık yerini Klasik Kemençe'ye bırakmış gibi görünmektedir. Bir halk çalgısı olan ikincisi ise "Karadeniz kemençesi" olarak anılır.

Karadeniz Kemençesi; Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde kullanılan kemençe çeşididir. Kısaca Doğu Karadeniz çalgısıdır. Bir diğer ismi Laz Kemençesidir.

Klasik Kemençe/Tırnak Kemençe/İstanbul Kemençesi

Rebab veya Rubbaba

Yaylı bir halk çalgısıdır. Güneydoğu Anadolu'daki Arap ve Kürt aşiretleri arasında yaygındır. Hindistan cevizi kabuğu, su kabağı veya yumuşak ağaçlardan oyularak yapılır. Sap ve gövdenin oranı kabak kemaneye göre biraz daha uzundur.

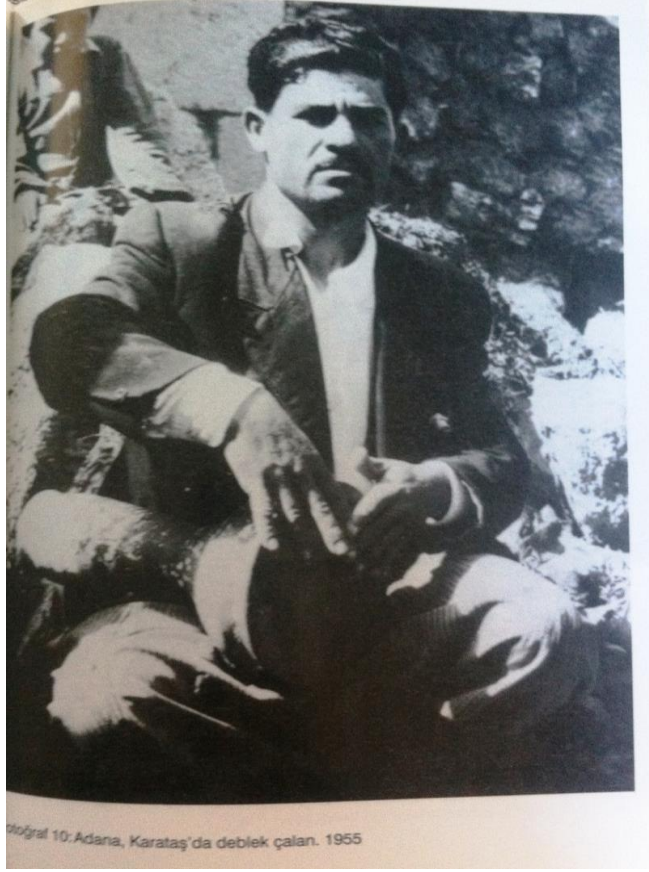

Türk Halk Müziğinde Kullanılan Ritim Çalgıları

Vurmali sazlarımızın başında gür sesiyle davul gelir. Kaynağı Orta Asya olup Selçuk Türkleriyle Anadolu'ya gelmiş, Osmanlılardan da Avrupa'ya geçmiştir. Davulun ölçüleri çeşitli yörelere göre değişiktir. 25- 30 cm.'den 75-80 cm. kadar değişir. Büyük davulların tokmak ve çomak (Metçik) denilen araçlarla çalınmasına karşılık, Kars yöresinde görülen küçük davullar koltuk altına alınarak parmaklarla çalınır. 5-10 cm. eninde 30-40 cm. çapında bir kasnağın tek tarafına gerilmiş deri ve kasnak üzerinde takılmış çiftler zilden oluşan bir başka vurmali çalgımız da tef'tir. Tef'in daha geniş ve zilsizine Anadolu'da kudüm denir ki, bu da dini müziğimizde yeri olan daireden başka bir çalgı değildir. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde darbuka, deplike, dümbelek, dümbek, küp diye adlandırılan bildiğimiz çalgı, madeni veya toprak olabilir.

Zilli maşa, iki, üç kollu bir maşa ve uçlarına takılı zillerden ibarettir. Bir elle tutulup, diğer elin baş parmağı ile diğer parmakları arasına vurularak çalınır. Çarpıra, şımşirden kesilmiş kaşık büyüklüğündeki dört tahta parçasından ibarettir. Bunlar birbirine ipe veya menteşeyle bağlıdır. Zilli maşa gibi çalınır.

Resim 10: Adana, Karataş'ta deblek çalan. 1955

Dümbelek veya Deblek

Çalgıların Evrimi

